

УДК 821.161.2.09"19"

ІНДЕНКО Н. О., ШУТЬКО О. О.

ПСИХОАНАЛІЗ – ПРОВІДНИЙ ПРИЙОМ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ГРИ В РОМАНІ Т. ФІНДЛІ «ПІЛІГРИМ»

У статті досліджується роль психоаналізу як контекст у загальній авторській структурі постмодерністської гри. Усебічно аналізується образ протагоніста роману Т. Фіндлі «Пілігрим». Утверджується думка про надзвичайну роль мистецтва як засобу збереження реальності.

Ключові слова: психоаналіз, гра, реальність, смерть, воля, мистецтво.

Представники літератури постмодернізму ближче до кінця ХХ століття вдаються до нових прийомів зацікавлення, привернення уваги читачів. Провідною маніпулятивною складовою їх творів залишається гра, до структури якої входять усе нові й нові наукові теорії та концепції. Однією з таких теорій стає психоаналіз, використаний відомим канадським письменником Т. Фіндлі в романі «Пілігрим» (1999).

Сюжет, події, образи, ідеї роману «Пілігрим» тісно поєднано з концепцією аналітичної психології К. Г. Юнга. Проте введення психоаналізу до художньої структури роману не обмежене лише описом душевнохворих, але сягає образу самого К. Г. Юнга (персонаж твору), історичних і культурно-філософських алюзій, наявних у творі. Це не просто проникливий погляд углиб колективного несвідомого, це постмодерністська гра «із читачем з метою утримання його інтересу до інтриги твору» [3, 14]. Найяскравішим прийомом цієї гри стає психоаналіз.

Гра в романі розгортається довколо Пілігрима – протагоніста, не здатного померти. Психоаналітична складова цієї гри – бажання смерті, відсутність волі до життя, маніпуляції свідомістю персонажів і читача. Гра повинна вирішити проблему головного персонажа – дисонанс реального теперішнього життя з величезною кількістю попередніх. Яскравим елементом авторської ігрової концепції стає К. Г. Юнг.

Образи, що переслідують протагоніста твору, мають міфопоетичну основу. З цим пов'язане перебування Пілігрима в психіатричній лікарні Бюргольцлі (символ клітки), спроба відтворення у свідомості протагоніста образу Бога (маніпуляції К. Г. Юнга), його сновидіння, спогади про минулі життя й поява образів-символів свободи, смерті: птахів, собаки, ріки як межового пункту між світом реальності й потойбіччям. Разом з тим певної абсурдності роману додає присутність персонажа К. Г. Юнга: його роль у лікуванні «хвороби» Пілігрима мінімальна, він заперечує власну концепцію ставлення до хворих, розмовляє зі своєю підсвідомістю, викопає могилки для троянд. Прийом психоаналізу у структурі авторської гри нагадує пародію, абсурд, що неможливо досягнути розумом.

Персонаж К. Г. Юнга у своїх розмовах з Пілігримом відчуває тільки парадоксальну реалістичність оповіді протагоніста. Сам «пацієнт» змушений відкривати очі великому психіатру на символічність того, що відбувається: «Сивіла, гер лікар Йолоп!» «Сивіла» означає «оракул». Як у Дельфах. Аполлон обрав її, і вона говорила його голосом. Їх називали то жрицями, то віщунками. У наш час їх кличуть медіумами» [2, 367]. Смерть Сибіл несе для Пілігрима надію навилікування від тягара вічності: «Можливо, боги залишають нас, і смерть – їх прощальний подарунок» [2, 363].

У міфологічну складову роману вплітається поняття архетипу, який, за К. Г. Юнгом, є реальною психічною формою й утворює структурну домінанту психіки. Архетип перебуває в межах несвідомого, але сам архетипний образ людини пізнається і тісно взаємодіє з концептом волі. Воля в романі Т. Фіндлі торкається майже всіх сторін життя персонажів: науки, мистецтва, любовних стосунків, смерті. Свідомо чи підсвідомо кожен із персонажів роману створює власну реальність. Для К. Г. Юнга це – його пацієнти і вигадана ним теорія, для Пілігрима – смерть, для балерини Блавінської – Місяць. Архетип виступає єдино можливим поясненням існування Пілігрима з точки зору теорії психоаналізу. Образ світу протагоніста твору пов'язано з колективним несвідомим: «Коллективне

несвідоме – як збережений людським досвідом репозиторій, і водночас сама передумова цього досвіду є образ світу, який сформувався в незапам'ятні часи» [4, 112]. У самому цьому образі світу з часом «викристалізувалися певні риси, так звані архетипи, або домінанти» [4, 112]. Тобто архетипи, що виникають у підсвідомості Пілігрима, допомагають йому асоціювати себе з докільлям, породжують у його свідомості переживання, пов'язані з неможливістю смерті. Але в романі все це змальовується автором як реальне.

Пілігрим насправді не може померти (що не пояснюють і надздібності людського організму), він повертається до історичного і культурного досвіду, збереженого в його щоденниках і пам'яті, щоб визначити межі свого існування, співвіднести себе з сьогоденням. Щоденники Пілігрима, родима пляма у вигляді метелика на всіх його реінкарнаціях формують відчуття реальності для читача і К. Г. Юнга, який, щоправда, до останнього не вірить у можливість існування колективної свідомості в межах однієї людини.

Пілігрим досягає межі, за якою повинен стати вільним: «У мене немає богів. Бога немає» [2, 28]. Його бажання смерті перетворюється на свідомий акт волі, переростає в екзистенційний вибір у його останньому втіленні. Проте екзистенціалізм Т. Фіндлі є протилежністю екзистенціалізму Ж.-П. Сартра: персонаж французького письменника шукає свободи від абсурдності світу, тимчасом як персонаж канадського сам являє собою абсурд.

Т. Фіндлі наголошує в романі на симулятивній складовій людського існування. Життя душевнохворих, лікарів, кожного персонажа «Пілігрима» підпорядковане надбудованій колективної свідомості, симулякром. Нашарування свідомостей, зникнення меж між «Я» і «Ми» може призвести до зникнення реального. За висловом Ж. Бодрійяра, «більше ніколи реальному не випаде можливості для самовідновлення – така вітальна функція моделі в системі смерті, або швидше, передбаченого воскресіння, яке не залишить жодного шансу самій події смерті» [1, 18]. При цьому все ж таки тільки смерть у романі залишається реальною, оскільки вона – єдина

загроза людині в цілковито вигаданому медіапросторі сучасної цивілізованої частини людства. У творі Т. Фіндлі вся увага приділена смислу, що починає стиратися в процесі лікування «божевільної свідомості». Для Пілігрима все навколо – пародія існування, втрачена індивідуальність, залишки якої – смерть і мистецтво.

За Т. Фіндлі, вихід із ситуації заміщення реального ірреальним слід шукати не стільки у психоаналітичній складовій лікування, скільки в мистецтві – єдиному маркері реальності в навколишньому світі. Сам же психоаналіз залишається лише одним із прийомів гри з читачем, який, щоправда, втручається до кожної краплини життя романного світу.

Серед утілень Пілігрима (іспанський пастух Маноло, Джоконда, вітражник Шартрського собору Симон Молодший, сучасний мистецтвознавець) найбільша увага в романі приділена якраз тим, які пов'язані з мистецтвом. Вивчення «останньою своєю подобою» мистецтва дає змогу Пілігриму знайти вихід із вічності в небуття. І вихід цей усе-таки не у знищенні пов'язаних з ним витворів мистецтва (крадіжка портрета Мони Лізи, підпал Шартрського собору), а в поверненні їх людству, приверненні уваги до окремих творінь людського розуму, що дають змогу зберегти реальність, захищають історію, будучи правдивими свідками минулих подій.

Загострення уваги на людському генієві, на мистецтві – ось причина введення до художньої структури твору таких утілень, як Симон Молодший, Єлизабета, Герардині, мистецтвознавець Пілігрим. Ці сутності колективного несвідомого становлять основу людського пізнання. Мистецтво – ось, що вилікувало Пілігрима, повернуло йому реальність.

Психоаналіз у романі Т. Фіндлі «Пілігрим» виступає тим тлом, на якому червоним виділена ідея збереження загальнолюдських надбань мистецтва, історичної правди, реальності – як основи трансцендентного існування.

Швейцарія, психіатрична клініка Бюргхольцлі, медсестра Дора Хенкель, санітар Кеслер, лікар Фуртвенглер, К. Г. Юнг, пацієнти лікарні – це

шар реальності, в епіцентрі якої створюється ірреальне і виходить із тіні забута реальність в образі мистецтвознавця Пілігрима.

Боротьба колективного несвідомого з індивідуальною свободою – структурний центр твору канадського письменника. Словами свого персонажа він підтверджує його істинність: «Ви якось роздумували в моїй присутності, чи існує насправді така штука, як «колективне несвідоме людства»... можу сказати абсолютно точно: так, існує, і я – живе свідчення того. Я власними очима бачив усі повороти долі людства і, як я говорив вам, тягар «колективного несвідомого» був для мене удвічі нестерпнішим, оскільки в наш час рід людський категорично не бажає вчитися на уроках своєї ж історії й усвідомити власну цілісність і цінність» [2, 417]. З усвідомлення цього витікає заперечення Пілігримом колективного несвідомого, перехід його свідомості на індивідуальний рівень: «...«колективне несвідоме» довело свою марність. Ви, гер лікар Йолоп, самі зрадили його, коли зустрілися зі мною і відмовились мені повірити. Чи не правда, що будь-яка наукова теорія – ніщо без доказів? Ви програли, оскільки не прийняли мене в якості доказу своєї власної теорії» [2, 417].

Гра, центром якої є психоаналіз, завершена правдивою, з точки зору автора, сповіддю головного персонажа «Пілігрима». Відкритість роману, розмаїття поглядів, ідей, думок, переданих за допомогою постмодерністської гри, виокремлює мистецьку реальність, яка і постає єдиною історичною правдою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Ж. Бодрийяр. — Тула : Тульский полиграфист, 2013. — 204 с.
2. Финдли Т. Пилигрим : роман / Т. Финдли. — М. : АСТ, 2003. — 429 с.
3. Шадріна Т. В. Діалог між автором та читачем як один із механізмів творення художнього світу в літературі постмодернізму / Т. В. Шадріна //

Держава та регіони. Сер. : Гуманітарні науки. — 2012. — № 3. — С. 13—17.

4. Юнг К. Г. Психология бессознательного / К. Г. Юнг. — М. : Когито-Центр, 2010. — 352 с.

ИНДЕНКО Н. А., ШУТЬКО Е. А.

**ПСИХОАНАЛИЗ – ВЕДУЩИЙ ПРИЁМ
ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ИГРЫ В РОМАНЕ Т. ФИНДЛИ
«ПИЛИГРИМ»**

В статье исследуется роль психоанализа как контекста в общей авторской структуре постмодернистской игры. Всесторонне анализируется образ протагониста романа Т. Финдли «Пилигрим». Утверждается мысль об исключительной роли искусства как способа сохранения реальности.

Ключевые слова: психоанализ, игра, реальность, смерть, воля, искусство.

INDENKO N., SHUTKO E.

**THE PSYCHOANALYSIS AS LEADING MEAN OF
POSTMODERNIST GAME IN THE T. FINDLEY'S NOVEL «PILGRIM»**

The role of psychoanalysis as a context in the overall author's structure of the postmodernist game is examined in the article. The image of the protagonist of the T. Findley's novel «Pilgrim» is also analyzed. It is approved the idea that the crucial role of art is a way of saving reality.

Key words: psychoanalysis, game, reality, death, will, art.

Стаття надійшла до редколегії 19.06.2013 р.